

İslam Politik Ekonomisi Açısından Merkezi Fetva Kurullarının Yapısına Dair Bir Değerlendirme

Hakan Safa Yılmaz¹, Harun Şencal²

Received: 17.10.2021

Accepted: 10.01.2022

Type: Research Article

Özet

İslami finans sektöründeki büyüme ve küreselleşme beraberinde şirket düzeyinde kurumsallaşma ve ulus-devlet düzeyinde düzenleme ve denetleme çabalarını getirmektedir. Modern kurumsal yönetim teorilerinin İslami finans kurumları için yetersiz kalması sonucu yeni bir yapılaşma ihtiyacı doğmuştur. İslami kurumsal yönetim bu ihtiyaç doğrultusunda, modern kurumsal yönetim yapısına danışma komiteleri yapısı eklenerek oluşturulmuştur. Özellikle İslami finans kuruluşlarında ortaya çıkan bu yapı, sunulacak ürünlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda fikir veren bir oluşumdur. Kurum bazlı danışma komiteleri haricinde ulusal düzeyde de merkezi danışma kurulları kurulmuş ve İslami finansın standartlaşması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Bangladeş, Malezya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Türkiye özelinde merkezi danışma kurulları incelenmiştir. Çalışmanın daha rahat anlaşılabilmesi ve ülkelerin birbirleri ile kıyaslanmasında kolaylık sağlanması açısından üç ana parça halinde incelemeler gerçekleştirilmiştir. İslami finans ile ilgili ülkelerin çıkarmış oldukları yasalar, merkezi danışma kurullarının yapıları ve kurum bazlı danışma kurullarının yapıları ülkeler için ayrı ayrı ele alınmıştır. Merkezi siyasi otorite, sivil toplum ve özel sektör arasındaki güç ilişkileri ve siyasi yapıyı oluşturma şekilleri ülkeden ülkeye değiştiği için farklı Müslüman toplumlarda Şer'i yönetim çerçevesinin farklı yapılarda oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın son kısmında incelenen ülkelerin siyasi otorite, sivil toplum ve özel sektör güç dengeleri arasında nereye konumlandığına dair bir sınıflama teklif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Danışma Kurulu, İslam Ekonomisi, Şer'i Yönetim, İslami Finans

JEL Kodu: P48, Z12, Z13

¹ Yüksek Lisans, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, hsafayilmaz@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Anabilim Dalı, Ekonomi Bölümü, hsencal@29mayis.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3617-8954

An Evaluation of the Structure of Central Shari'ah Boards from the Perspective of Islamic Political Economy

Abstract

The growth in Islamic financial sector and globalization brings about institutionalization at the company level and regulation and supervision efforts at the nation-state level. As a result of the insufficiency of corporate governance theories for Islamic financial institutions, the need for a new structuring has arisen. In line with this need, Islamic corporate governance has been created by adding Shari'ah boards to the modern corporate governance structure. This structure, which emerged especially in Islamic financial institutions, is a formation that gives an idea about the conformity of the products offered with Islamic law. In addition to institution-based Shari'ah boards, central Shari'ah boards were established at the country level to standardize Islamic financial institutions. In this study, institution-based and central Shari'ah boards were examined in Bangladesh, Malaysia, Indonesia, United Arab Emirates, Oman and Turkey. In order to understand the study more easily and to facilitate the comparison of the countries with each other, examinations were carried out in three main parts. The laws enacted by the countries related to Islamic finance, the structures of the central advisory boards and the structures of the institution-based advisory boards are discussed separately for each country. Since the power relations between the central political authority, civil society and the private sector and the ways of forming the political structure differ from country to country, Shari'ah governance structure is formed in different ways in Muslim societies. In this context, in the last part of the study, a classification is proposed to locate the the examined countries between political authority, civil society and private sector in terms of power balances.

Keywords: Shari'ah Board, Islamic Economics, Shari'ah Governance, Islamic Finance.

JEL Codes: P48, Z12, Z13

Giriş

İslam politik ekonomisi, İslam ekonomisini tanımlarken iktisadi ilişkilerin ötesine gidilerek, bu iktisadi faaliyetlerin meydana geldiği ilişkiler ve kurumlar bağlamında ele alınması gerektiğini vurgulayarak disipline daha geniş bir açıdan bakar (Asutay, 2007). İslam politik ekonomisinin bir parçası olan İslami finansı, günümüzde hakim olan ilişkiler ve kurumlar içerisinde, Kur'an ve sünnet ışığında, İslami prensiplere ve İslam hukuku kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilen ticari ve finansal işlemler şeklinde tanımlayabiliriz (P. Ahmed & Erkan, 2017). 1963 yılında Mısır'da kurulan Mit Ghamar Tasarruf Bankası ile başlayan ve 2018 yılında \$2.1 Trilyon (S&P) seviyelerinde aktif büyüklüğe ulaşan İslami finans bu dönemde hızlı bir büyüme göstermiştir. İslami finans kurumlarında gerçekleşen bu aktif büyüklük beraberinde yönetim şeklinde daha kurumsal ve karmaşık yapıların gelişmesine de yol açarak İslami kurumsal yönetim modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Choudhury & Hoque, 2019).

Kurumsallaşmanın ilk aşaması kurumsal yönetim sisteminin kurulması ve işletilmesidir. Kurumsal yönetim (*corporate governance*), şirketlerin stratejik olarak yönlendirilmesi ve kontrol edilmesine ilişkin politika, süreç ve uygulamaları kapsayan bir sistemdir (Choudhury & Hoque, 2019). Modern dünyada İslami kurumsal yönetim, geleneksel yapılar içinde kendisine alan açmaya çalışırken, bir yandan da İslam'ın belirlemiş olduğu sınırlar içinde kalmaya çabalamaktadır. Kısa bir tanımla İslami kurumsal yönetim; İslam hukukuna uyumlu şekilde yönetim ve bu uyumun denetlenmesidir (Muneeza & Hassan, 2014). Bu Şer'i uyumu sağlamak ve uygulamak İslami kurumsal yönetimi klasik kurumsal yönetimden ayıran temel farktır (Kunhibava, 2015). Bir tarafta yönetim ve denetim faaliyetleri İslami prensipler ve ulusal hukuk sistemi ile uyumlu şekilde yapılırken, diğer tarafta kısıtlayıcı etken sadece ulusal hukuk sistemidir.

İslami kurumların, kurumsal yönetim yapılarının İslam hukuku kurallarına uygun şekilde tasarlanmasını ve işleyişini denetlemek için danışma komiteleri ismi verilen Şer'i kurullar bulunmaktadır (Malkawi, 2013). Danışma komiteleri günümüzde İslami finans kurumlarında, finansal ürünlerin İslam hukukuna uygunluğunu denetlemek, piyasaya çıkarılacak olan yeni finansal enstrümanların İslam hukukuna uygunluğunu inceleyip onaylama, uygun değilse uygun hale getirilmesi için yol gösterici rolü bulunur (Grassa, 2013). Özellikle son yıllarda kurumlar düzeyinde bulunan fetva kurullarının yanı sıra ulusal düzeyde faaliyet gösteren ve ülke içerisindeki hukuki yetki sınırları ve oluşturulma yapısı itibariyle ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olan ulusal danışma kurulları da bulunmaktadır (Ulfi, Mubarrok, & Wahyudi, 2020).

Bu çalışmada, ulusal düzeyde inşa edilmiş merkezi danışma kurullarının ve kurumsal bazda faaliyet gösteren danışma komitelerinin yapısı incelenerek çalışmada ele aldığımız altı ülkede (Bangladeş, Malezya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye) faaliyet gösteren bu kurumların temel özellikleri ortaya konulacaktır. Bunun yanı sıra, merkezi danışma kurullarına

dair literatürde önerilen sınıflandırmalara yer verilecek ve farklı bir sınıflandırma teklif edilecektir.

1. Literatür Taraması

İslami finans kurumlarının küresel ölçekte sayılarının son on yıllarda hızla artması ile beraber - özellikle Müslüman nüfusu ağırlıkta olan- ülkeler Şer'i yönetim bağlamında adımlar atmaya başladılar. Ülkelerin ulusal düzeyde standart bir çerçeve uygulaması için ortak bir yapı olmaması sebebiyle her ülke kendi sosyal, siyasi ve iktisadi gerçekliklerinden yola çıkarak Şer'i yönetim oluşturmaya çalışmaktadır. Bazı ülkeler Şer'i yönetim bağlamında kurumlara müdahaleci bir yaklaşım tercih ederken, bazıları karar sürecini daha ziyade kurumsal düzeyde bırakıp piyasa dinamiklerinin ve gönüllü girişimlerin kontrolüne bırakmakla yetinmektedir (Grassa, 2013).

Bu çalışmanın ana konusu olan ve Şer'i yönetimin merkezinde bulunan Şer'i danışma komitelerine dair literatürü incelediğimizde araştırmacıların çeşitli açılardan bu yapıları inceledikleri görülmektedir. Ele alınan bu açılardan başında Şer'i danışma komitesinin bağımsızlığı (Alam & Miah, 2021; Musleh Alsartawi, 2019; Zainal Abidin, Mat Yasin, & Zainal Abidin, 2020), yayınladığı raporların açıklama (*disclosure*) seviyesi (Azid & Alnode, 2018; Masruki, Hanefah, & Dhar, 2020; Noordin & Kassim, 2019) ve danışma komitesinin özelliklerinin İslami finans kurumları üzerindeki etkisi (AlAbbad, Hassan, & Saba, 2019; Khalil & Boulila Taktak, 2020; Nomran, Haron, & Hassan, 2018; Saeed & Saeed, 2018) gelmektedir. Kurumsal düzeyde yapılan bu araştırmaların yanı sıra ulusal düzeyde merkezi bir Şer'i yönetim üzerine de çalışmalar yapılmıştır (Alam, 2021; Esen, 2014). Ulusal düzeyde Şer'i yönetimi inceleyen çalışmalara ilaveten ülkelerin merkezi danışma kurullarını ve danışma kurulu türlerini farklı açılardan kategorize eden çalışmalar da bulunmaktadır (Güney, 2015; Hasan, 2010).

Bir sonraki bölümde detaylı olarak ele alacağımız üzere merkezi danışma kurullarının oluşturulma yapıları ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları değerlendirme ve gruplama girişimleri noktasında araştırmacılar farklı kategoriler oluşturmuşlardır. Örneğin, Hasan, ülkelerde uygulanan danışma kurulu sistemlerini merkezi otoritenin varlığı ve yetkisi bazında sınıflandırmıştır (Hasan, 2010). Hasan, ülkelerin danışma kurulu sistemlerini ulus devletin otoritesi bünyesinde kategorize etmeye çalışmış ve beş farklı yaklaşım benimsemiştir (Hasan, 2010). Bunlardan ilki, İslami yasal bir düzenlemesi olmayan ülkeleri yerleştirdiği "Reaktif" yaklaşımdır. Bu yaklaşıma sahip ülkelerde az sayıda İslami bankacılık lisansına sahip İFK bulunmaktadır ve kendi içlerinde danışma kurulları kuruludur. Örnek olarak İngiltere ve Türkiye verilmiştir. Fakat Türkiye 2018 yılında merkezi danışma kurulu yapısını benimsemiş olduğu için bu gruptan çıkmıştır. Bu gruptaki ülkelerde İslami Finans Kurumlarını (İFK) denetleyen bir otorite veya yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. İkinci sınıflandırması "Pasif" yaklaşımdır. Bu yaklaşım Suudi Arabistan'a özel olarak tanımlanmıştır. Merkezi bir danışma kurulu olmamakla birlikte ülke genelinde Şeriat yasaları benimsendiği için merkezi danışma

kurulunun gerekli olmadığı düşünülmektedir. Diğer bir sınıflandırma “Minimalist” yaklaşımdır. Bu yaklaşımda düzenleyici makamların hafif bir müdahalesi bulunmaktadır. Merkezi danışma kurulu mevcuttur ve belirli bir düzeyde kontrol yetkisi bulunmaktadır. Türkiye son çıkarttığı yapıyla bu kategoriye dahil edilebilir. Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Bahreyn ve Katar’ı da bu sınıfa dahil edebiliriz. Burada zikredilen Körfez ülkelerinin ortak özellikleri AAOIFI yönetim standartlarını benimsemiş olmalarıdır. Bir diğer sınıflandırma ise “Proaktif” yaklaşımdır. Malezya bu sınıfa güzel bir örnektir. İslami Finans için gerekli yasal düzenlemeler ve merkez bankası bünyesinde merkezi danışma kurulu bulunmaktadır. Ayrıca, İFK’lar bazında yaşanabilecek farklılaşmaları minimum düzeye indirebilmek için “Minimalist” yaklaşıma göre daha müdahaleci bir yol takip etmişlerdir. Son sınıflandırma ise “Müdahaleci” yaklaşımdır. Buna Endonezya örnek olarak verilebilir. Merkezi danışma kurulu ekonomiyle ilgili bir organın altında konumlandırılmamış, bağımsız bir yapı olarak kurgulanmıştır (Hasan, 2010).

Bir başka yaklaşım modelini ise Güney, danışma kurullarının türlerini dikkate alarak gerçekleştirmiştir (Güney, 2015). Uluslararası düzeydeki danışma kurulları olarak belirlediği grup, çok sayıda Müslüman ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu AAOIFI ve IDB gibi bağımsız Şer’i danışma kurullarıdır. Ulusal düzeydeki danışma kurulları, merkezi bir danışma kurulu bulunan yapı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye, Malezya, Endonezya bu gruptadır. İFK’lar düzeyinde danışma kurulları en yaygın kullanılan yapıdır ve İFK bünyesinde işlerin ve işleyişlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda görüş bildirir. Şer’i danışmalık şirketleri ise küçük ölçekli İFK’lara veya İslami finans penceresi bulunan finans kurumlarına dışardan hizmet vermektedir (Güney, 2015). Ülkemizde özellikle İslami menkul kıymet piyasasında Şer’i danışmanlık şirketlerini sıkça görmekteyiz.

Ülkelerin uyguladıkları danışma kurulları sistemi bakımından ve dünyada öne çıkan danışma kurulu türleri bakımından yapılan tasniflerin yanı sıra Ahmed (2011) ülkelerin hukuki düzenlemeleri açısından Şer’i yönetim çerçevelerini dört kategoride sınıflandırmıştır: (1) Hukuki Olarak İnşa Edilmiş (*Legally Constructed*), (2) Güçlü Şer’i Yönetim (*Robust Shari’ah Governance*), (3) Pasif Şer’i Yönetim (*Passive Shari’ah Governance*) ve (4) Piyasa Odaklı (*Market Driven*). Bu kategoriler oluşturulurken ülkenin Şer’i yönetim bağlamında sunduğu hukuki düzenlemeler merkeze alınmıştır. Birinci kategoride geleneksel finans sistemi için hazırlanmış olan hukuki düzenlemeler İslami bankacılığın çalışmasını da belirlerken ikinci kategoride Şer’i yönetim sistemi için ayrı hukuki düzenlemeler getirilmiştir. Günümüzde birçok ülke, özellikle Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkeler, Şer’i yönetim için gerekli hukuki düzenlemeleri yaparak bu kategoriye girmeye başlamıştır. Özellikle merkezi danışma kurullarının kurulması ve aktif şekilde sektörü belirlemesi bu kategorinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Üçüncü kategori ikinci kategoriye benzemekle beraber hukuki düzenlemeler ve merkezi bir danışma kurulu var olsa da İslami finans sektörünün işleyişine fazla müdahale etmeyip pasif bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesine izin vererek ikinci kategoriden ayrılmaktadır. Dördüncü kategoride yer alan

ülkelerde ise hukuki düzenlemeler fazla bulunmamaktadır. Hangi ürünlerin Şer'i açıdan uyumlu olduğu piyasada faaliyet gösteren İslami finans kurumları ve onların danışma komiteleri tarafından belirlenmektedir.

Görüldüğü gibi Şer'i yönetim bağlamında birçok açıdan tasnif yapmak mümkündür. Literatür taramasında belirttiğimiz tasniflere ek olarak bu makalede, merkezi danışma kurullarının içinde bulunduğu yapıyı politik ekonomi açısından değerlendirilerek ulus devlet, özel sektör ve sivil toplum üçgenindeki yerleri açısından bir sınıflandırma önerisi getirilmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Ulusal danışma kurullarının yapısı ve ortaya çıktığı hukuki bağlamı mukayeseli bir analize tabi tuttuğumuz bu çalışmada yöntem olarak mukayeseli vaka analizi (*comparative case studies*) yöntemi kullanılmıştır. Ekonomi disiplinde sık kullanılmayan ancak ekonomi dışındaki disiplinler arasında kurumsal analiz yapmak için tercih edilen yöntemlerden biri olan mukayeseli vaka analizi (Skarbek, 2020), farklı kurumsal yapılara sahip olan ulusal danışma kurullarının çalışmada ele alınan altı ülke (Bangladeş, Malezya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Türkiye) arasında politik ekonomi açısından nasıl bir bağlam farklılığında yer aldığını incelemek için uygun bir nitel yöntemdir. Vaka olarak incelenen ülkelerin mevcut yasa ve yönetmelikleri ve tarihi arka planları incelenerek, ulusal danışma kurullarına dair betimsel çıkarımlar sayesinde (Skarbek, 2020) siyasi otorite, özel sektör ve sivil toplum ile olan ilişkileri mukayese edilerek bir kategorileştirme önerilecektir.

Bunu gerçekleştirmek için incelenen ülkelerin resmi devlet kurumları tarafından Şer'i yönetim ile ilgili yayınlanmış kanun ve yönetmelikler betimsel açıdan incelenecektir. Çalışmamızı bu altı ülke ile sınırlamamızın sebebi, ulusal düzeyde danışma kurulu olan ülkeler arasında İslami finans kurumlarının ortaya çıktığı bağlam açısından farklı politik ekonomik yapıları temsil eden ülkeleri incelemeyi amaçlamamız ve bunu derinlemesine yapmak için de vaka sayısını sınırlı tutmak istememizdir. Beşinci bölümde, incelenen ülkelerin mevzuatlarından toplanan verileri makro güç dengeleri bağlamında mukayese ederek politik ekonomi açısından bir sınıflandırmaya tabi tutmaktayız.

3. Danışma Kurullarının Tanımı ve Şer'i Yönetimin İslami Finans Kurumlarındaki Önemi

İslami kurumsal yönetim kavramı ilk olarak İslami finans kurumlarının kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu kurumların zamanla büyümesi ve çoğalması neticesinde İslami kurumsal yönetim tanımında ve organizasyonunda değişiklikler yapılmaya ve genişletilmeye çalışılmıştır (Muneeza & Hassan, 2014). İslami kurumsal yönetim ile ortaya çıkan yapılardan en önemlisi danışma kurullarıdır. Danışma kurulları, İslami finans kurumların sundukları ürün ve hizmetlerin ve işleyişlerinin İslam hukukuna uygunluğunu sağlamayı amaçlayan bir yapıdır (Malkawi, 2013). İslami finans sektörüne dair uluslararası seviyede standartlar belirleyen AAIOf (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – *İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve*

Denetim Kurumu) ve IFSB (Islamic Financial Services Board – *İslami Finansal Hizmetler Kurulu*) danışma kurullarını yakın anlamda tanımlamışlardır. IFSB-10 numaralı standart, fetva kurullarını “İslam hukuku alanında uzmanlıklarını sunan ve kuruma özel danışmanlık görevi ifa eden İslam hukukçusu bir heyetten oluşan organdır” şeklinde tanımlarken (Güney, 2015, s. 55), AAOIFI Yönetim Standartlarında danışma kurullarının görevi daha detaylı olarak şu şekilde tanımlanmıştır: “İslam hukukuna uygunluk amacıyla İFK faaliyetlerini yönetme, gözetleme ve nezaret etme ile İslami bankacılık ve finans konularında fetva verme görevi kendisine verilmiş bağımsız bir organdır ”(Güney, 2015, s. 55).

Fetva kurulları, ülkeden ülkeye değişen hukuki şartlarda faaliyet göstermektedir. Bu çalışma bağlamında, ülkeler arasındaki farklılıklar üç ana grup altında değerlendirilecektir:

1. İslami finans ile ilgili yapılmış hukuki düzenlemeler,
2. Merkezi danışma kurulunun varlığı ve yapısı
3. İslami bankalar bünyesindeki danışma kurulunun varlığı ve yapısı,

Bu çalışmamızda Bangladeş, Malezya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Türkiye özelinde araştırma yapılmış ve verilerin toplanması sırasında incelenen ülkelerdeki düzenleyici kuruluşlarının yayınladığı kanun ve tebliğler temel olarak baz alınmıştır. Bunun yanı sıra ikincil kaynaklardan da istifade edilerek literatürdeki diğer çalışmaların ülkelere dair araştırmalarından istifade edilmiştir.

3.1. Bangladeş³

1. 1972’de çıkarılan Bangladeş Merkez Bankası (*Bangladesh Bank*) kanununda Şer’i meselelere veya İslami finans kurumlarına dair herhangi bir madde ve özel yasa bulunmamaktadır. 2009 yılında “İslami Bankacılık Kılavuzu”nu yayımlayan merkez bankası, bu kılavuzda İslami Bankaların lisans şartları, kurumsal yapısının nasıl olması gerektiği gibi konulara değinmiş, doğrudan para ile işlem yapamayacaklarını belirtmiş ve *mudaraba*, *müşaraka* gibi ürünlerin tanımlamalarını yaparak İslami bankaların işlem yapabilecekleri ürünleri sıralamıştır. Aynı kılavuzda İslami bankaların bünyelerinde bağımsız danışma kurulları oluşturulması gerekliliği de belirtilmiştir. Bu kılavuz sadece İslami bankaların çerçevesini çizmekle yetinmemiş aynı zamanda İslami finans kurumlarının da bu minvalde düzenlemelerini yapmıştır.

2. Bangladeş Merkez Bankası veya farklı bir devlet otoritesi bünyesinde merkezi bir danışma kurulu kurulmamıştır. Bunun yerine, Bangladeş Merkez Bankası’nın tavsiyesi üzerine kurulmuş, Bangladeş’teki İslami bankaların danışma kurulu üyelerinden oluşan ve tavsiye niteliğinde görüş bildiren bir yapı mevcuttur (Alam, Ab Rahman, Mustafa, Shah, & Hossain, 2019).

3. 2009 yılında yayınlanan merkez bankası kılavuzunda sınırları belirlenmiş olan kurumsal düzeyde faaliyet gösteren danışma kurulları İslami finans kurumunun yönetim kurulu tarafından

³ Guideliness for Conducting Islamic Banking (GCIB), Bangladeş Bank (2009), Section 3 ve Appendix I.

ataması yapılan üyelere olmaktadır. Bu üyelerin sahip olması gereken vasıflar da kılavuzun içerisinde detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Bu vasıflar (1) eğitim seviyesi, (2) deneyim ve yetkinlik, (3) sicil, (4) finansal durum ve (5) dürüstlük ve itibar başlıkları altında gruplanmıştır. Eğitim kriteri bağlamında İslami ilimler, Arapça, İslam hukuku, İslami finans ve İslami bankacılık alanında lisans üstü derece ve ileri düzey Arapça bilgisi şartı aranmaktadır. Deneyim ve yetkinlik alanındaki şartlar ise ilk olarak İslam hukuku veya İslami bankacılık alanında en az üç yıllık eğitim veya araştırma tecrübesidir. Bunun yanı sıra İslami bankacılık ve finans alanında faaliyet gösteren fetva kurullarında en az 3 yıllık deneyim veya bu alanların birisinde üç makale ya da üç kitap yayınlamış olmasıdır. Üçüncü şart olarak danışma kuruluna atanacak üyenin sosyal, ekonomik ve finansal konularda temiz bir sicilinin bulunması, herhangi bir kurumdan çalışan veya üst düzey yönetici olarak görevine son verilmemiş olması gerekmektedir. Finansal durumu bağlamında da bankacılık işlemleri ile ilgili herhangi bir uygunsuz ya da yasadışı faaliyette bulunmamış olmalı, banka veya vergi borcu sebebiyle temerrüde düşmemiş olmalıdır. Son olarak, üye, mali usulsüzlük, ahlak dışı davranış veya cezai suçlardan hüküm giymemiş olmalı, hakkında bu gibi durumlardan oluşan hüküm bulunmamalıdır. Ayrıca herhangi bir dini kurum tarafından fetva vermektен menedilmemiş olmalıdır.

Görüldüğü üzere Bangladeş merkez bankası İslami finans kurumlarının danışma kurulunda yer alacak üyelerin bazı özelliklerini belirlemiş ve bu kriterlere uygun kişilerin atanmasını istemiştir. Fakat burada bir bankadaki danışma kurulu üyesinin başka bir bankada çalışıp çalışamayacağı konusuna değinilmemiştir. Buradan böyle bir sınırlama olmadığı çıkarılabilmektedir.

3.2. Malezya⁴

1. Malezya, 1983 yılında İslami Bankacılık Kanunu'nu (IBA 1983) ve 1989 yılında Bankacılık ve Finans Kurumları Kanunu'nu (BAFIA 1989) çıkarmıştır. Ağırlıklı olarak geleneksel bankacılığın ele alındığı BAFIA'nın önemi, 1993 yılında yapılan düzenleme ile geleneksel bankalara İslami finans penceresi açma izni vermesidir. Malezya, 1997 yılında ilk merkezi danışma kurulu yapısını inşa etmiştir (Syarif, 2019). 2009 yılında yayımlanan merkez bankası kanununda ise merkez bankası (BNM) bünyesinde merkezi danışma kurulu (*Shari'ah Advisory Council-SAC*) kurulmuştur. SAC, İslami finans sektöründe ortaya çıkan Şer'i konularda BNM'ye ve İslami finans kurumlarına danışmanlık ve tüm finansal sorunlar hakkında İslam hukukuna uygun kararlar vermekle görevlendirilmiştir. İslami finans ile ilgili yargılamalarda mahkeme heyeti SAC'ın fetvalarına bakar ve bu yönde karar verir; eğer fetvası bulunmayan bir konu ise SAC'tan

⁴ Central Bank of Malaysia Act 2009 (ACT 701), Malezya Merkez Bankası (2009), md. 51-58; Islamic Financial Services Act 2013 (ACT 759), Malezya Merkez Bankası (2013), md. 30-38; Islamic Banking and Takaful Department Guidelines on International Islamic Bank (BNM 002), Malezya Merkez Bankası (2008), md. 8.6; Islamic Banking and Takaful Department Guidelines on the Governance of Shariah Committee for the Islamic Financial Institutions (BNM 012), Malezya Merkez Bankası (2005), md. 20; Shariah Governance, Malezya Merkez Bankası (2019), md. 10-14.

görüş talep eder. SAC'ın kararları İslami finans kurumları ve mahkemeler için bağlayıcıdır. İlgili kanunda İslami finans kurumlarının işlemlerinde ve operasyonlarında İslam hukuku kurallarına uygun davranması zorunluluğu belirtilmektedir. Aynı kanunda İFK bazlı danışma kurulunun (*Shari'ah committee-SC*) kurulması belirtilmektedir. Buna ek olarak BNM, 2019 yılında Şer'i Yönetim (*Shari'ah Governance*) dokümanını yayımlamıştır. Bu dokümanda kurum bazlı danışma kurullarının (SC) görev ve sorumlulukları belirtilmiş ayrıca üyelerinde aranan şartlar ve atama kriterleri tanımlanmıştır.

2. SAC üyelerinin atanma kriterlerinden başlayacak olursak, atamaları Yang di Pertuan Agong (devlet başkanı) tarafından banka ve finanstan sorumlu bakanın tavsiyesi üzerine yapılmaktadır. Atamalarda İslam Hukuku, İslami bankacılık, finans, İslam hukuku alanında deneyimli ve uzman kişiler seçilir. Atanan kişilere görevleri tebliğ edilir ve görev süresi sonunda tekrar atanabilirler. Üye sayısı belirtilmemiş olmakla birlikte güncel durumda 8 üye bulunmaktadır ("SAC Members | Shariah Advisory Council", t.y.). Üyelerin görev süreleri hakkında bir kural yoktur. Eski SAC üyelerinin görev süreleri incelendiği zaman, farklı sürelerde görev aldıkları görülmüştür ("Former SAC Members | Shariah Advisory Council", t.y.). Maaşları BNM tarafından belirlenir ve ödenir. BNM, SAC'ın operasyonel işlerini takip etmek için bir sekreteryaya veya gerekli gördüğü diğer komiteleri kurar. Sekreteryaya, SAC'ın önüne gönderilecek olan dosyaların düzenlenmesi, ilk araştırmaların gerçekleştirilmesi ve toplantı tutanaklarının düzenlenmesi gibi konularda kurula yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur (Hussain, Hassan, & Hasan, 2015). Eğer İFK nezdinde kurulu danışma kurulunun verdiği karar SAC'ın kararına ters düşüyorsa, karar geçersiz kabul edilir. Eğer İFK danışma kurulu bu kararda ısrar ederse BNM müdahil olarak cezai yaptırım uygulayabilir.

3. İFKlar danışma kurullarının görev tanımları ve iş akışlarını oluşturmalarıdır. Danışma kurulları ise başlıca görev olarak kurumun faaliyet ve operasyonlarının İslam hukukuna uygun olmasını sağlamak için tavsiyelerde bulunmak durumundadır. Bu tavsiyeler SAC'ın kararları ve fetvaları göz önüne alınarak gerçekleştirilir. Danışma kurulları üyelerinin kararlarını alırken bağımsız ve tarafsız olması gerektiği ilgili dokümanda belirtilmiştir. İFK danışma kurulu en az beş üyeden oluşur ve ayda en az iki defa toplanmak zorundadır ve üyeler toplantıların %75'ine katılmalıdır. Danışma kurulu üyelerinin kriterleri yine aynı dokümanda belirtilmektedir. Üyelerin atamaları yönetim kurulu tarafından yapılır ve merkez bankası onayı ile gerçekleşir. Görev süreleri iki yıl olup, atama kararı alınmasını takip eden 60 gün içinde BNM'ye bildirim yapılır. Danışma kurulunun üyeleri Müslüman bireylerden oluşur. İslam hukuku veya fıkıh alanında lisans derecesine sahip olup, çok iyi derecede Arapça bilmeli, Malayca ve İngilizce anlayabilmelidirler. Danışma kuruluna finans ve hukuk alanından da üyeler atanabilir fakat çoğunluk oluşturamazlar. Danışma kuruluna üye olacak kişilerin iflas veya yüz kızartıcı suçlar sebebiyle haklarında kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmaması ve bir yıldan uzun hapis cezası almamış olmaları gerekmektedir. Üye adayları, danışma kurulu üyesi olacağı kurumda bir yıl

içinde çalışan veya yönetici olarak çalışmamış olmalı ve aynı sektörde başka bir danışma kurulu üyeliğinin bulunmaması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere Malezya'da güçlü gözükten bir merkezi sistem bulunmaktadır. Kurum bazlı atamalarda dahi BNM olaya müdahil olmakta, gerekli gördüğü takdirde atamalara onay vermeyebilmektedir. SAC kararları bağlayıcıdır ve uyulmaması cezai yaptırıma sebebiyet verebilmektedir.

3.3. Endonezya⁵

1. Endonezya'da İslami bankacılık kavramı ilk olarak 1992 yılında yayımlanan bankacılık kanunu ile resmîyet kazanmıştır. Endonezya'da İslami finansın İslam hukuku açısından en tepesinde Endonezya ulema konseyi (MUI) bulunmaktadır. MUI Endonezya'da bulunan Müslüman sivil toplum kurumlarının temsilcilerinden oluşan ve İslam ve Müslümanlarla ilgili her konuya bakan bağımsız bir kurumdur. Endonezya'nın en yetkili dini otoritesidir ve kararları bağlayıcıdır. İslam hukukunun sadece teoride kalmayıp uygulanmasında rol oynamaktadırlar (Jamaa, 2018). 1999 yılında MUI tarafından merkezi danışma kurulu (DSN) kurulmuştur. DSN, finans veya ekonomi ile ilgili bakanlıklara ve Endonezya merkez bankasına bağlı değildir. Ayrıca İslami finans kurumlarının da kendi organizasyonları içinde danışma kurulu kurmaları zorunludur.

2. DSN'nin asli görevi İslami finans ile ilgili anlaşmazlıkları çözmek, fetvalar yayımlamak ve bu fetvalara uyumu denetlemektir. DSN üçlü bir yapı içinde tasarlanmıştır. Genel kurul fetvaların görüşülüp oy birliği ile karara bağlandığı yerdir. İslam hukuku ve İslam ekonomisi ve finansı alanında uzman akademisyenlerden oluşan ve MUI tarafından atanan üyelerden oluşmaktadır. Yürütme kurulu sekretarya görevini görmektedir. Dosyaların hazırlanması, kontrol edilmesi, konuların araştırılması ve fetva planlarının oluşturulması işlerini gerçekleştirir (Zein, 2018). Genel kurul tutanaklarının tutulup, imzaların alınması ve fetvası verilen konularda gerekli belgelerin hazırlanması işlemlerini yürütür. *Dewan Pengawas Syariah* (DPS) ise Şer'i denetim kuruludur. DSN adına İslami finans kurumları ve İslami ürün sunan geleneksel finans kurumlarında Şer'i denetim gerçekleştirir. Bu denetimlerde DSN tarafından çıkarılan fetvaları ve yönergeleri baz alır. (Zein, 2018) Bu yapılaraya yapılan atamalar 5 yıl içindir. DSN genel kurulu, yürütme kurulu ve denetim kuruluna yapılacak atamalarda kişilerin ehli sünnet ve takva sahibi Müslüman bir kişi, fiziksel ve zihinsel engeli bulunmayan Endonezya vatandaşı ve toplum değerlerine ve İslam dini esaslarına bağlı olması gerekmektedir.

3. İslami finans kurumlarının danışma kuruluna atanacak üyeler MUI tavsiyesi ve merkez bankası onayı sonrasında genel kurul tarafından atanırlar. Üye sayısı genel kurul üye sayısının yarısını geçemeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. Ayrıca yönetim kurulu ile aynı üye sayısında olmalıdır. Yönetim kurulu kurum içindeki bilgi akışının danışma kuruluna düzenli ve doğru bir

⁵ Act of The Republic of Indonesia Number 21 of 2008 (ACT 21), Endonezya Bankası (2008), md. 32; Peraturan Organisasi Majelis Ulama Indonesia (MUIDSN), Endonezya Ulema Konseyi (2016), md. 1,3,4.

şekilde aktarılmasını sağlayacak organizasyon yapısını kurmalıdır. Banka faaliyetlerini ve işlemlerini belirli aralıklarla gözden geçirerek İslam hukukuna ve DSN fetvalarına uygunluğunu kontrol eder. Ayrıca, yeni sunulacak fetvası olmayan ürünler için DSN'den fetva talebinde bulunur. Her ay en az bir defa toplanır, alınacak kararları oy birliği ile alır ve toplantı sonuçları tutanak ile belgelendirilir. Her dönem sonu Şer'i denetim raporu hazırlar ve dönem sonunda itibaren iki ay içinde DSN ve merkez bankasına raporu göndermek zorundadır. Bu raporda danışma kurulu üyelerinin başka kurum danışma kurullarında üyelikleri varsa belirtilmelidir. Aldıkları ücretler kamuya açıklanır. Genel kurulun kendileri için belirlediği ücret ve haklar haricinde çalıştıkları kurumlardan menfaat sağlayamazlar.

Endonezya, merkezi danışma kurulu sistemini ulus devlet yapısından bağımsız ve güçlü bir şekilde inşa edebilmiştir. DSN'nin finansal otoritelere bağlı olmaması ve düzenli denetim yapması İslami finans kurumlarını veya İslami ürün sunan geleneksel finans kuruluşlarını yaptıkları işlemlerde daha dikkatli hareket etmeye zorlamaktadır.

3.4. Birleşik Arap Emirlikleri⁶

1. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), 1985 yılında 6 numaralı; İslami bankalar, finans kurumlarını ve yatırım şirketleri ile ilgili kanun yayımlanmıştır. Bunun haricinde bankacılık sistemi ile alakalı olarak 2018 tarihli 14 numaralı Merkez Bankası ve finansal kurumların faaliyetleri hakkında kanun yayımlanmıştır. Aynı yıl, BAE İslami kurumsal yönetim açısından AAOIFI yönetim standartlarını benimsediğini açıklamıştır (AAOIFI, t.y.). Buna göre merkez bankası bünyesinde Yüksek Şer'i Kurul isimli merkezi danışma komitesi oluşturulmuştur. Ayrıca İFK'ların da kendi bünyelerinde danışma komitesi kurlmaları zorunludur.

2. Yüksek Şer'i kurul, İFK bazlı danışma kurullarının denetim ve gözetimini gerçekleştirir. Daha çok danışmanlık rolü üstlenmekle birlikte, Yüksek Şer'i kurulun İFK'lar nezdinde İslam hukukuna uygunluk açısından denetim yetkisi de bulunmaktadır. Bu yetkisini bağımsız denetim kurumlarına yaptırabilir. Yüksek Şer'i Kurul beş ila yedi üyeden oluşur ve üyeleri merkez bankası tarafından atanır. İslami finans ürünlerinin standartlarını ve genel prensiplerini belirler. Kararları İFK'lar için bağlayıcıdır. Bunun dışında merkez bankasının çıkarmış olduğu para ve finans politikalarını İslam hukuku açısından değerlendirir ve İFK'ların bu politikalara uyumu konusunda görüş bildirir.

3. İFK danışma kurulları en az üç üyeden oluşmalıdır. Merkezi Şer'i kuruldan onay alınarak ataması yapılan üyelerin İslami finans ve bankacılıkta tecrübeli olmaları önerilmektedir. Danışma kurulu üyelerinin görev aldıkları kurumda icra görevinde bulunmaları, kendilerine verilen görevler dışında görev almaları ve şirkete ortak olmaları yasaktır. İFK bazlı danışma kurulları, merkezi Şer'i kurulun belirlemiş olduğu standartlara uygun denetim faaliyetinde bulunurlar.

⁶ Federal Law No. (14), of 2018 Regarding the Central Bank & Organization of Financial Institutions and Activities, Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası (2018), md. 17, 79.

Dönem sonlarında hazırlanan rapor Merkezi Şer'i kuruma iki ay içinde gönderilir ve İFK genel kuruluna sunulur. Eğer merkezi Şer'i kurul kararlarına aykırı işlemler tespit edilmişse merkez bankası düzeltme için 30 gün süre verir, düzeltme yapılmadığı takdirde yaptırım gücünü kullanır.

BAE merkez bankası bünyesinde merkezi danışma kurulu yapısını oluşturarak kamu merkezli bir yapı kurmuştur. Her ne kadar danışma kurulu daha çok danışmanlık rolü üstlense de merkez bankası bünyesinde yapılaşma, danışma kurulunun otoriter bir yapı olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Merkezi danışma kurulu bünyesinde ve standartların çerçevesinin çizilmesinde AAOIFI yönetim standartlarını temel alan BAE, İFK'ları AAOIFI yönetim standartlarını baz almasını zorunlu kılmamaktadır.

3.5. Umman⁷

1. 2012 yılında yayımlanan Bankacılık kanunu ile İslami bankaların, geleneksel bankaların İslami ürünler sunan birimlerinin ve yabancı bankaların İslami bankacılık şubelerinin açılmasına izin verilmiştir. Umman merkez bankası, İslami bankaların faaliyet çerçevelerini oluşturmak için danışma kurullarının yapısını belirleyen İslami Bankacılık Düzenleme Çerçevesi'ni (IBRF) yayımlamıştır. İFK'lar nezdinde her bankanın danışma kurulu kurması zorunlu hale getirilmiştir. Bu zorunluluk İslami bankacılık lisansı alınmasının şartlarından birisi olarak sayılmaktadır. Danışma kuruluna atanacak kişilerin özellikleri de IBRF'de belirtilmiştir. Nispeten küçük finans kurumları merkez bankasının izni ve onayı ile danışma kurulu hizmetini dışardan bağımsız danışma kurullarından alabilir. Umman, AAOIFI ve IFSB'nin "Şer'i Danışma Kurulu Üyelerine yönelik Temel Mesleki Etik ve Ahlak" kriterlerini kullanmalarını zorunlu tutmaktadır.

2. 2014 yılında Yüksek Danışma kurulu beş üye atanarak kurulmuştur (Vizcaino, 2014). Merkez bankası kararlarının piyasa uygulamaları konusunda merkez bankasına danışmanlık yapar.

3. İFK Danışma kurulları, İslam ticaret hukuku alanında uzman en az üç kişiden oluşmalıdır. Oy hakkı bulunmamak şartıyla finans alanında uzman kişiler de üye olabilir. Bu kişilerin İslam ekonomisi alanında bilgi sahibi olmaları yeterlidir. Danışma Kurulu şirketin operasyonlarını ve işlemlerini denetler ve İslam hukukuna uygun olmasını sağlar. Fetvaları kurum için bağlayıcıdır. Kurumun politika ve prosedürlerini gözden geçirip onaylar. İFK'nın tüm işlemlerinin İslam hukukuna uygun olmasından sorumludur. Yönetim kuruluna kurumun İslam hukuku uyumu açısından ne durumda olduğu konusunda bilgi verir ve tavsiyelerde bulunur. Uygun olmayan işlemler hakkında yönetime ve genel kurula bilgi verir, aksiyon alınmadığı takdirde merkez bankasına bildirmekle yükümlüdür. Yönetim Kurulu, danışma kurulunun kurum içindeki pozisyonunun, sorumluluklarının ve yapısının belirlendiği süreçleri ve iç tüzüğü hazırlar. Ayrıca danışma kurulu üyelerinin aldıkları maaş ve hakları yıllık raporlarda belirtilmek zorundadır. Danışma kuruluna üye olarak atanacak kişilerde aranan şartlar şu şekilde sıralanmıştır. Üyeler

⁷ Islamic Banking Regulatory Framework (CBO), Umman Merkez Bankası (2012), md. 2.

Müslüman olmalıdırlar. İslam hukuku veya İslam ticaret hukuku alanlarında en az lisans derecesine sahip olmalılar ve bu alanda en az 10 yıllık tecrübeleri bulunmalıdır. İyi derece Arapça bilmeliler ve İngilizce anlayabilmelidirler. Uzmanlığı hukuk, iktisat gibi alanlarda olan üyeler için, en az lisans üstü derecesi ve alanında 15 yıllık tecrübe aranmaktadır. Bu kişiler Arapça ve İngilizce anlayabilmelidirler. Üyelerin atamaları üç yıllığına yapılır ve görev süresi bitince tekrar üç yıl atanabilirler. Ancak ardışık iki defadan fazla aynı üyenin ataması gerçekleştirilemez. Ayrıca, üyelerin, danışma kurulunda oldukları kurum veya kurum iştiraklerinde son bir yıl içinde çalışmamış olması gerekmektedir. Bir üye aynı anda sadece tek kurumda danışma kurulu üyeliği yapabilir. Danışma kurulunun alt birimi olarak Şer'i değerlendirmeden sorumlu kişi (*reviewer*) bulunur. İslam hukuku yorumcusuna bağlı olarak İslam hukukuna uyum sorumlusu ve İslam hukuku denetçisi bulunur. İslam hukuku yorumcusu Şer'i uyum ve Şer'i denetimin başıdır. İslam hukuku uyum sorumlusu ve denetçisi kurumun işlemlerini inceler ve İslam hukuku yorumcusuna bildirir. İslam hukuku yorumcusu bu çalışmalar sonucunda rapor hazırlar ve danışma kurulu üyeleri ve genel müdüre sunar. İslam hukuku yorumcusu tam zamanlı olarak kurumda çalışır ve danışma kurulunun düzenlemelerinin kurumdaki işleyişini kontrol eder. İslam hukuku yorumcusunun atama kriteri danışma kurulu üyeleri ile aynıdır, sadece tecrübe kriteri beş yıl olarak belirlenmiştir. İslam hukuku yorumcusu aynı anda tek kurumda çalışabilir ve bir kişi aynı anda hem danışma kurulu üyesi hem de İslam hukuku yorumcusu olamaz.

Umman merkezi danışma kurulu yapısına geçmiş olmakla birlikte, yapısı hakkında yasal bir dayanak bulunamamıştır. Buradan, merkezi danışma kurulu yapısının merkez bankası kontrolünde kurulduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Bunun yanında, Umman Merkez Bankası internet sitesinde bahsedildiği üzere İslami finans konularında danışmanlık rolü esaslı bir danışma kurulu yapısı olduğu ve diğer İFK'lar nezdinde bir yaptırım gücü olmadığı sonucuna varılabilir.

3.6. Türkiye⁸

1. 2005 yılında yayınlanan bankacılık kanununa kadar ismi özel finans kurumu olan İslami bankalar, bu kanun kapsamında katılım bankası adı ile bankacılık kanunu kapsamına alınmıştır. Fakat bu kanun İslami bankalar için özel maddeler içermemektedir. İFK'lar 2018 yılına kadar kendi bünyelerinde oluşturdukları danışma kurulları ile yapılan finansal işlemlerin İslam hukukuna uygun olmasını sağlamaya çalıştılar. 2018 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) aldığı karar ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde merkezi danışma kurulu kurulmasına ve katılım bankalarının bu danışma kurulunun kararlarına uymasına karar verilmiştir. Aynı kararda kurulun görev ve yetkileri ile üyelerinde aranacak

⁸ Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ (TKBB 253), Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2018), md. 4,5,6,8; Danışma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında İç Yönerge (TKBB 260/2), Türkiye Katılım Bankaları Birliği, (2018), md. 4 - 12; Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ, *Resmî Gazete* Sayı No: 30888 (14 Eylül 2019), madde 4 – 8, sayfa 11.

şartlar ile ilgili tebliğ yayımlama görevini TKBB'ye vermiştir ve TKBB yönetim kurulu tarafından 2018 yılında "Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma, Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ" yayımlanmıştır. Bunun dışında 2019 yılında resmi gazetede yayımlanan "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ" ile İFK'lar bazında danışma kurulunun yapısının nasıl olacağı ve atanacak üyelerde hangi şartlar aranacağı detaylı bir şekilde açıklanmış ve standart haline getirilmiştir.

2. Danışma kurulu dört yıl için atanan yedi üyeden oluşur. Görev süresi biten üyeler tekrar atanabilirler. Dört üyenin İslam bilimleri alanında doktora derecesi bulunması, bir üyenin din işleri yüksek kurulu üyelerinden diyanet işleri başkanlığının tavsiye ettiği adaylar içinden seçilmesi, bir tanesinin iktisat, işletme, maliye, hukuk ve dengi alanlarda lisans veya lisansüstü derecesine sahip ve katılım bankacılığı alanında en az yedi yıllık yönetici tecrübesine sahip olması ve bir tanesinin de hukuk diplomasına sahip olması gereklidir. Üyelerde, kamu haklarından mahrum olmaması, hakkında kesinleşmiş bir yıl veya daha fazla süreli hapis cezası kararının bulunmaması, askerlik hizmetini yerine getirmiş olması şartlarını aranmaktadır. Ayrıca, görev süreleri sona ermeden danışma kurulu üyeleri görevden alınamazlar. Danışma kuruluna yardımcı olmak amacıyla, araştırma, çalışma raporlarını hazırlama, alınan kararların kayıt altına alınıp ilgililere iletilmesi gibi işlemlerin yürütülmesi için danışma kurulu sekreteryası oluşturulmuştur. Merkezi danışma kurulu asgari olarak ayda bir kez toplanır. Toplantı yeter sayısı altıdır ve karar alınabilmesi için beş üyenin aynı yönde oy vermesi gerekir. Toplantı tutanaklarında kararların gerekçesi, dayanağı ve varsa muhalif üyelerin gerekçeleri yer alır. Hukuki süreci devam eden veya mahkeme tarafından karara bağlanmış konularda görüş bildirmez. TKBB yönetim kurulu tarafından, kurulun kararlarına aykırı faaliyette bulunan kuruluşlara idari yaptırım uygulanabilir. Merkezi danışma kurulu katılım bankalarının uymaları gereken meslek ilke ve standartlarını belirler. Katılım bankaları arasında meydana gelen uygulama farklılıklarını gidermek adına İslami finans ürünleri için genel çerçeveleri belirler.

3. Katılım bankaları kendi bünyelerinde yönetim kuruluna bağlı danışma komitesi kurmakla sorumludurlar. Danışma komitelerinin en az üç üyeden oluşması ve üyelerin üçte ikisinin yurtiçinde yerleşik olması zorunludur. Görevlendirmeleri yönetim kurulu tarafından yapılır ve genel kurul onayına sunulur. Genel kurul onayına binaen danışma komitesi üyesi olarak görevlendirilecek kişiler BDDK'ya bildirilir. BDDK 15 iş günü içinde olumsuz görüş bildirmezse görevlendirmeler yapılır. Komite üyelerinin görev süreleri 3 yıl olup süre sonunda tekrar atanabilirler. Danışma komitesinin görevleri; banka içi düzenlemeleri faizsiz finans ilke ve standartları çerçevesinde incelemek ve sözleşmelerini ve sözleşme eklerini inceleyip onaylamaktır. Danışma komitesi, aldığı kararları içeren raporları düzenli aralıklarla merkezi danışma kuruluna sunar. Ayrıca, danışma komitesi, dönem içinde yaptıkları faaliyetler hakkında bilgileri ve banka faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygunluğuna ilişkin değerlendirmelerini bankanın yıllık faaliyet raporunda yer almak üzere yayımlarlar. Danışma komitesi ayda asgari iki defa üye sayısının en az üçte ikisi ile toplanır ve kararlar üye tam sayısının

salt çoğunluğu ile alınır. Katılım bankaları bazında danışma komitesi dışında, Şer'i uyum ve denetim birimlerinin de kurulması gerekliliği belirtilmektedir. Bu birimler banka faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartlarını uyumlu olmasını sağlamak ve bu uyumun etkinliği hakkında paydaşlara ve yönetime güvence vermekle yükümlüdür. Danışma komitesi üyelerinin en az üçte ikisi ilahiyat veya dengi alanlarda lisans derecesine veya İslami bankacılık alanında lisansüstü dereceye ve faizsiz finans alanında en az üç yıllık tecrübeye sahip olmalıdır. Bir komite üyesi aynı anda en fazla iki bankada komite üyeliği yapabilir. Komite üyeleri banka veya bağlı ortaklıklarında; son bir yıl içinde yönetim kurulu üyesi, yönetici veya çalışan olarak görev almamış olmalı, nitelikli paya sahip olmamalı, bu kurumlar ile önemli miktarda borç alacak ilişkisi bulunan ticari işletmelerde yönetim kurulu üyesi veya yönetici olarak görev almaması, yönetim kurulu üyeleri veya genel müdür ile yakın akrabalık bağının bulunmaması, danışma komitesi üyesi olarak aldığı ücret ve haklar haricinde menfaat sağlamaması ve eş veya çocuklarının genel müdür veya genel müdür yardımcısı pozisyonunda görevli olmaması gereklidir.

Türkiye'de merkezi danışma kurulu, TKBB bünyesinde kurulmuş olmakla birlikte, tebliğler ile yetkileri belirlenmiştir. Merkezi kurulun hem danışmanlık rolü hem de otoriter bir yapısı bulunmaktadır.

4. Ülkelerin Merkezi Danışma Kurullarının Politik Ekonomi Bağlamında Sınıflandırılması

Literatür taramasında değerlendirilen sınıflandırma modelleri İslami finansın yasal düzenlemeler ile desteklenmesi ve uluslararası ve ulusal düzeyde mevcut bulunan danışma kurulu türleri dikkate alınarak yapılmıştır. Bu çalışmada alternatif bir sınıflandırma modeli sunarak dördüncü bölümde ele alınan ülkeleri politik ekonomi açısından değerlendirerek merkezi fetva kurullarının oluşturulduğu toplumlardaki sivil toplum, siyasi otorite ve özel sektör arasındaki ilişkileri göz önüne alarak bir sınıflandırma yapacağız. Bunun için, araştırdığımız ülkeleri bu üç başlık içerisinde yerlerini inceleyerek, hangi ülkelerin birbirine daha yakın yapılarda olduğunu, ortak bir yapının var olup olmadığını şematize edeceğiz. Sınıflandırmalarımız sivil toplum temelli danışma kurulları, siyasi otorite temelli danışma kurulları ve özel sektör temelli danışma kurullarıdır. Burada sivil toplum ve ulus-devlet temelli siyasi otorite ilişkisine kısa bir tanım getirmek faydalı olabilir. Sivil toplumu Lary Diamond şu şekilde tanımlamaktadır: "Sivil toplum örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallara bağlı olan alanıdır. Sivil toplum, özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır"(Yeşilyurt, 2020). Modern zaman uygulamasında sivil toplum, devletten ayrı ve devletin müdahalesinin olmadığı, kamusal sorunların müzakere edildiği gönüllü birliktelik alanıdır. Sivil toplumun ana özellikleri üç başlıkta öne çıkmaktadır; devletten ayrı olma, kamusal sorunlarla ilgili bir amaç taşıma ve gönüllülüktür.

Sivil toplumun güçlü olduğu ve ulus devlet ile bütünlük sağladığı ülkeler içinde Endonezya güzel bir örnektir. Ülkedeki İslami kitle örgütlerinin bir araya gelerek kurmuş olduğu Endonezya Ulusal Ulema Konseyi (MUI) Müslümanların sorunlarını çözme ve Müslümanlarla hükümet arasındaki ilişkileri kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Muhsin, Hanifah, & Ari, 2020). Bu bağlamda, İFK'lar nezdinde gerçekleştirilen yönetsel düzenlemelerde MUI tarafından gerçekleştirilmektedir. Merkezi danışma kurulunu kendi bünyesinde kuran MUI, İFK'lar nezdinde kurulacak danışma kurullarının yapısını ve kriterlerini de belirlemektedir. Ekonomi ve finans otoritesinden -göreceli olarak- bağımsız olarak kurulan bu yapı sivil toplum ile devlet yönetim organlarının birlikte çalışmasına güzel bir örnek olabilir. Burada dikkate alınması gereken bir konu ise, ekonomi otoritesi ile Şer'i otorite arasında yaşanması muhtemel fikir ayrılıklarıdır. Ekonomik sistem faiz üzerine kurulmuş ve dünya üzerinde yapılan işlemlerin büyük çoğunluğunun geleneksel finans kurumlarının elinde olduğu bir sistemdir. Bu sistem içinde ülkeler finansal açıdan büyüme ve güçlenme hedeflerine odaklanırken, ekonomi otoritesinden bağımsız olan danışma kurulu yapısında çatışmaların yaşanması muhtemeldir. Bu çatışmalar İFK'ların büyümesini engelleyebilmekte fakat aynı zamanda onları İslam hukukuna uygun şekilde faaliyetlerine devam etmesini sağlamaktadır.

İkinci sınıflandırmamız ulus-devlet temelli siyasi otoriteye bağlı danışma kurullarıdır. Bu yapı içinde merkezi danışma kurulları ekonomi ve finans otoriteleri bünyesinde yer almaktadır. İncelediğimiz ülkelerde bu yapı genel olarak merkez bankaları bünyesinde kurulmuştur. Danışma kurulları ve finans otoriteleri bir ahenk yakalayabilmekte ve İslami finansın gelişmesi için beraber çalışabilmektedirler. Bu yapıya uygun bir örnek Malezya'dır. Öte yandan, İslami finans kurumları bünyesindeki fetva kurulu üyelerinin üst yönetimden baskıya maruz kalma ihtimallerini hesaba kattığımız zaman (Ullah, Harwood, & Jamali, 2018), ulus devlet modelinde kurulan danışma kurullarında siyasi otoriteden tam bir bağımsızlığın ortaya çıkması zor olacağı için bu yapıda alınan kararların İslam hukukuna ne kadar uygun olacağı ve nasıl bir güç ilişkisine yol açacağı araştırmaya değer bir konudur.

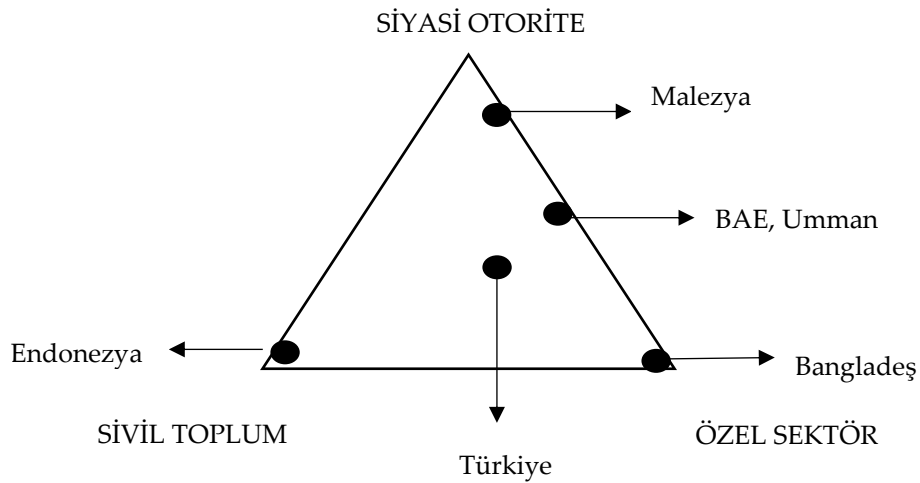
Son sınıflandırmamız özel sektör temelli danışma kurullarıdır. Bu modelde danışma kurulları özel sektörün kontrolü altında bulunan bir yapı içerisinde yer almaktadırlar. Bu modele en uygun örnek merkezi danışma kurulu bankaların danışma kurulu üyelerinden oluşan ve tavsiye niteliğinde görüş bildiren Bangladeş'tir. Türkiye, merkezi danışma kurulu yapısına yeni geçmekle birlikte, farklı bir yapı inşa etmiştir. Özel sektörün kontrolünde gözükse de fakat sınırları kanun ve tebliğler ile çizilen bir yapıdır. Ulus devlet bünyesinde özel sektörün tam bir bağımsızlığı söz konusu olmamakla birlikte, devletin müsaade ettiği çerçevede özerkliği bulunmaktadır. Bu sebeple özel sektöre bağlı kurulmuş yapılar içinde yer alan danışma kurullarını ulus devlet modelinden ayrı tutarak, farklı bir yapıda ele aldık.

Türkiye'de merkezi danışma kurulu Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde kurulmuştur. TKBB, kanunla kurulmuş, kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur.

Yönetim kurulu Türkiye'deki katılım bankalarının genel müdürlerinden oluşmaktadır. Aslında Türkiye'de kurulu katılım bankalarının kontrolü altında bir kurumdur. Türkiye'deki merkezi danışma kurulu yapısının TKBB çatısı altında kurulmuş olması ve aynı zamanda BDDK tebliğleri ile desteklenmesi hem özel sektöre hem de devlet kurumlarına bağlı bir yapıda gözükmeye neden olmakta, aynı zamanda bağımsızlığı tebliğler ile vurgulanmaktadır.

Burada anlattığımız modelleri üçgen bir şema ile gruplandırdığımız zaman Şekil 1'deki görüntüyü elde ederiz. Tanımladığımız model ve şema doğrultusunda ortaya çıkan bir başka husus daha bulunmaktadır. Ülkelerin danışma kurullarına yaptıkları atamaları incelediğimiz zaman, verilen fetvaların ulus-devlet, özel sektör ve sivil toplum yapısından hangisinin etkin olduğu gözlenebilecektir. Bangladeş'te merkezi yapı İFKların atadığı danışma kurulu üyelerinden oluşmaktadır. Buradan Bangladeş'te danışma kurulu üyelerinin ve verdikleri fetvaların İFK bazlı değişikliğe uğrayabileceği çıkarımı yapılabilir. Malezya'da ise devlet başkanı tarafından atanan danışma kurulu üyeleri, İFK çıkarını ön planda tutmanın yanı sıra devletin misyonu çerçevesinde fetvalarını şekillendirmek zorunda kalabilir. BAE ve Umman'da atamalar merkez bankası tarafından yapılmaktadır. Merkez bankaları her ne kadar özerk yapılar olarak kabul görüyor olsalar bile, siyasi otoriteden tam bağımsızlık söz konusu olmayacağı için Malezya örneğinde bahsedilen durum geçerli olabilir. Endonezya'da verilen fetvaların daha objektif olması beklenir. Sivil toplumun siyasi otoritenin önceliklerine karşı bir nebze de olsa katı tutum sergilemesi beklenmektedir. Türkiye ise danışma kurulu yapısını TKBB bünyesinde kurmuş olsa dahi atanan üyelerin görev süresi sonuna kadar görevden alınamayacak olması kurul üyelerine bir miktar koruma sağlayacaktır.

Şekil 1: Merkezi Danışma Kurullarının Sınıflandırılması

Sonuç

Bu çalışmada, ülkelerin İslami finans kurumları için belirlemiş olduğu danışma kurulları sistemleri ülkelerin çıkartmış olduğu tebliğ ve kanunları referans alarak incelenmiştir. Literatürde yer alan sınıflandırma önerilerine ek olarak, politik ekonomi açısından bir sınıflandırma yapılarak incelenen ülkelerin merkezi danışma kurulu yapılarının siyasi otorite, özel sektör ve sivil toplum üçgeninin hangi bölgesinde yer aldığı araştırılmıştır. İslami kurumsal yönetimin önemli bir parçası olan danışma kurullarının merkezi olarak yapılandırılması sırasında Müslüman ülkelerin toplumsal yapısını oluşturan bileşenlerin arasındaki güç dengeleri ve birbirleri ile olan ilişkileri belirleyici bir rol oynamaktadır. Eskiden beri İslami konularda Endonezya'da önemli bir gücü olan sivil toplum, İslami finans kurumları ile ilgili olan kararlarda da önemli bir rol üstlenirken, yukarıdan-aşağıya (*top-down*) bir yaklaşımla toplumda değişiklikler yapmayı hedefleyen Malezya, Şer'i yönetim ile ilgili denetleme ve düzenleme hususlarında merkezden kontrol etmeyi tercih etmektedir. Türkiye gibi İslami finansın ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli rol oynayan özel sektör aktörleri ise merkezi yapılanmalarda önemli bir güç olarak bulunmakla beraber, eskiden beri devam eden güçlü ve merkezi bürokratik karar süreçleri sebebiyle ulus-devlet kurumlarıyla karar noktasında pazarlık yapmak zorunda kalabilir.

Bu yaptığımız çalışma ileride yapılacak çalışmalara, hangi danışma kurulu modelinin daha iyi sonuçlar vereceği konusunda yardımcı olabilecektir. En iyi model İslam hukukuna uygunluk açısından en iyi olan mıdır, yoksa İslami finansı dünya çapında söz sahibi yapmak adına gri alan olarak bahsedilen, İslam hukukunda net bir şekilde yasaklanmamış alanlardan faydalanmak mıdır? Farklı ve daha detaylı çalışmalarda bu sorulara cevaplar bulunabilecektir. Faiz temeline dayalı bir sistem içinde, kendine yer bularak büyümeye çalışan İslami finansın ülkeler tarafından nasıl görüldüğü, ülkelerin bu sistemleri kurarken göz önünde bulundurdıkları ekonomik güçleri, küresel alanda rekabetçilik durumları, ülkelerin dini yapıları gibi pek çok faktör yer almaktadır. Bunların daha detaylı şekilde incelenmesi, ülkelerin neden farklı yapılar içinde sistemler oluşturdıklarına açıklık getirecektir. Bu sayede İslami finans ürünlerinin arz edilmesi süreçlerinde ülkelerin siyasi ve sosyolojik bağlamları açısından ne gibi önceliklerin ön planda tutulduğu, nasıl kaygılar ve beklentilerin bulunduğu konusunda daha fazla fikir edinilebilir.

Kaynakça

AAOIFI. (t.y.). The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. Geliş tarihi 08 Mayıs 2021, gönderen AAOIFI Welcomes UAE's Adoption of its Standards website: <http://aaoifi.com/announcement/aaoifi-welcomes-uaes-adoption-of-its-standards/?lang=en>

Ahmed, P., & Erkan, M. K. (2017). Corporate Governance and Ethics of Islamic Finance Institutions. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3(1), 170-197.

Alam, M. K., Ab Rahman, S., Mustafa, H., Shah, S. M., & Hossain, M. S. (2019). Shariah Governance Framework of Islamic Banks in Bangladesh: Practices, Problems and Recommendations. *Asian Economic and Financial Review*, 9(1), 118.

Asutay, M. (2007). A Political Economy Approach to Islamic economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 1(2), 3-18.

Choudhury, M. A., & Hoque, M. Z. (2019). Corporate Governance in Comparative Islamic Perspective. İçinde T. Azid, A. A. Alnodel, & M. A. Qureshi (Ed.), *Research in Corporate and Shari'ah Governance in the Muslim World: Theory and Practice*. Emerald Publishing Limited.

Former SAC Members | Shariah Advisory Council. (t.y.). Geliş tarihi 08 Mayıs 2021, gönderen http://www.sacbnm.org/?page_id=3299

Grassa, R. (2013). Shariah supervisory system in Islamic financial institutions: New issues and challenges: a comparative analysis between Southeast Asia models and GCC models. *Humanomics*, 29(4), 333-348. <https://doi.org/10.1108/H-01-2013-0001>

Güney, N. (2015). İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2(2), 45-69.

Hasan, Z. B. (2010). Regulatory Framework of Shari'ah Governance System in Malaysia, GCC Countries and the UK. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 3(2), 82-115.

Hussain, M. A., Hassan, R., & Hasan, A. (2015). Analysis on the Development of Legislations Governing Shariah Advisory Council of Bank Negara Malaysia. *Jurnal Syariah*, 23(2), 325-342.

Jamaa, L. (2018). Fatwas of the Indonesian Council of Ulama and Its Contributions to the Development of Contemporary Islamic Law in Indonesia. *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, 8(1), 29-56.

Kunhibava, S. (2015). Ensuring Shariah compliance at the courts and the role of the Shariah Advisory Council in Malaysia. *Malayan Law Journal*, 3(1), 1-40.

Malkawi, B. H. (2013). Shari'ah Board in the Governance Structure of Islamic Financial Institutions. *The American Journal of Comparative Law*, 61(3), 539-578.

Muhsin, F., Hanifah, H., & Ari, M. H. A. A. (2020). Islamic Defending Action And Fatwa Defenders Movement Indonesian Ulema Council. *International Journal of Islamic Khazanah*, 10(1).

Muneeza, A., & Hassan, R. (2014). Shari'ah corporate governance: The need for a special governance code. *Corporate Governance*, 14(1), 120-129. <https://doi.org/10.1108/CG-02-2011-0015>

SAC Members | Shariah Advisory Council. (t.y.). Geliş tarihi 08 Mayıs 2021, gönderen http://www.sacbnm.org/?page_id=3293

Syarif, F. (2019). Regulatory Framework for Islamic Financial Institutions: Lesson Learnt Between Malaysia and Indonesia. *Journal of halal product and research (JPHR)*, 2(2), 79-85.

Ulfi, I., Mubarrok, U. S., & Wahyudi, M. (2020). Optimization the Role of Shariah Supervisory Board for Shariah Governance in Islamic Banking. *Perisai: Islamic Banking and Finance Journal*, 4(1), 47-47.

Ullah, S., Harwood, I. A., & Jamali, D. (2018). "Fatwa Repositioning": The Hidden Struggle for Shari'a Compliance Within Islamic Financial Institutions. *Journal of Business Ethics*, 149(4), 895-917. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3090-1>

Vizcaino, B. (2014). Oman sets up central sharia board in move to boost Islamic finance. *Reuters*. Geliş tarihi gönderen <https://www.reuters.com/article/oman-islam-financing-idUSL6N0S305J20141008>

Yeşilyurt, Y. (2020). Sivil Toplum ve Ulus Devlet. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 20-37.

Zein, F. (2018). *Legislation Fatwa of National Sharia Board-Indonesian Council of Ulama (DSN-MUI) In the State Economic Policy*.